

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Onbegrepen tolken

Doornbos, N.

Publication date

2010

Document Version

Submitted manuscript

Published in

Trema

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Doornbos, N. (2010). Onbegrepen tolken. *Trema*, 33(2), 53-57.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Onbegrepen tolken

Dr. Nienke Doornbos

Op congressen voor gerechtstolken klinkt steevast de verzuchting dat niet alleen tolken extra opleiding nodig hebben, maar dat ook sommige rechters, officieren van justitie en andere professionals wel wat scholing kunnen gebruiken over hoe zij met tolken dienen om te gaan. Te snel spreken, te veel jargon gebruiken dat niet aansluit bij de begripswereld van rechtzoekenden, meerdere rechtzoekenden tegelijkertijd moeten bijstaan, zijn enkele problemen waar tolken op stuiten. De auteur bespreekt drie thema's die in de interactie tussen juristen en tolken tot misverstanden kunnen leiden.

Op donderdag 26 november 2009 vond in Antwerpen de officiële oprichting plaats van de European Legal Interpreters and Translators Organization (EULITA). EULITA heeft zich tot doel gesteld om het recht op tolkenbijstand dat voortvloeit uit de artikelen 5 en 6 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens te promoten en de kwaliteit van tolkenbijstand in de juridische context te verbeteren.¹

Dat het nodig is om tot Europese samenwerking te komen en op nadere regulering aan te dringen bij de nationale regeringen, werd duidelijk in het congres dat ter gelegenheid van de oprichting van het nieuwe netwerk was georganiseerd. Nog lang niet alle EU-landen zetten gekwalificeerde tolken en vertalers in bij de politie, immigratiediensten of rechtbanken. Dit wreekt zich momenteel vooral in Spanje en Italië, landen met een hoge instroom van migranten. Politie en justitie improviseren in die landen met de inzet van *native speakers* zonder noemenswaardige kwalificaties, die veelal slechts enkele jaren geleden zelf als migrant zijn toegelaten. De gebrekkige tolkenbijstand speelt overigens niet alleen bij migranten, maar ook bij EU-burgers die verdacht worden van een strafbaar feit. Zo haalde Catherine Heard van de Britse organisatie *Fair Trials International* tijdens het congres een zaak aan van een Britse voetbalfan, die in Spanje veroordeeld werd voor voetbalvandalisme. In de snelrechtzitting stond hij met dertien medeverdachten terecht, terwijl er slechts één tolk aanwezig was. Wat deze tolk vertaalde werd van verdachte op verdachte doorverteld, maar de laatste in de rij heeft daar weinig van meegekregen.

De wet beëdigde tolken en vertalers

Midden jaren negentig kampte Nederland ook met een grote toename van asielzoekers uit alle hoeken van de wereld en weinig gekwalificeerde tolken om hen bij te staan. Dat leidde tot excessen: tolken die zelfstandig vragen stelden, die zelf hun (vaak ongezuoten) mening gaven over sommige asielzoekers, waardoor IND-ambtenaren hun vragen gingen aanpassen, of tolken die werkten in talen die zij niet goed beheersten.² Tegenwoordig vervult Nederland, samen met de Scandinavische landen en Groot-Brittannië, een voortrekkersrol bij de regulering van de kwaliteit van tolk- en vertaaldiensten. Men moet zich daar echter niet te veel bij voorstellen.

¹ Zie <http://www.eulita.eu>.

² N. Doornbos (2006), *Op verhaal komen. Institutionele communicatie in de asielprocedure* (dissertatie), Nijmegen: Wolf Legal Publishers, hoofdstuk 10 (ook te raadplegen via <http://sigv-vereniging.nl>). Voor dit promotieonderzoek woonde ik samen met een collega 90 gehoren bij de IND en 48 gesprekken tussen asielzoekers en advocaten bij, die vrijwel allemaal met behulp van een tolk plaatsvonden.

De Wet beëdigde tolken en vertalers³, die op 1 januari 2009 in werking is getreden, verplicht bepaalde afnemers uit het justitiedomein⁴ om, in het kader van het straf- en het vreemdelingenrecht, een tolk of vertaler uit het Register beëdigde tolken en vertalers in te schakelen. Om in het register te worden opgenomen, moeten tolken en vertalers over bepaalde competenties⁵ beschikken, een verklaring omtrent gedrag en (in bepaalde gevallen) een integriteitsverklaring uit het land van herkomst overleggen. Juridische kennis van zaken is geen verplichting voor inschrijving in het register. Om de vijf jaar moet de inschrijving worden verlengd, waarbij de beroepsbeoefenaren dienen aan te tonen dat ze hun kennis hebben bijgehouden en dat ze in tussentijd ten minste tien opdrachten hebben uitgevoerd. Op eigen verzoek kunnen bovendien ‘aanvullende bekwaamheden’ worden getoetst en geregistreerd, zoals kennis van het straf- of het vreemdelingenrecht. Tolken en vertalers leggen eenmalig een eed af bij de rechtbank, waarin zij zweren of beloven hun werk ‘eerlijk, nauwgezet en onpartijdig’ uit te voeren en zich te gedragen ‘zoals een beëdigde tolk of vertaler betaamt’.

Toch worden ook in Nederland nog ongekwalificeerde tolken en vertalers ingezet. Van de verplichting om een geregistreerde tolk in te schakelen, kan namelijk worden afgeweken als er geen geregistreerde tolk of vertaler in een bepaalde taal (tijdig) beschikbaar is. In die gevallen kan een beroep worden gedaan op een ‘uitwijklijst’. Hierop zijn de minimumeisen, de klachtenregeling, de permanente educatie en de herbeoordeling na vijf jaar – de eisen die gelden voor tolken en vertalers uit het register – niet van toepassing. Deze tolken dienen nog ter zitting te worden beëdigd. Vertalers die reeds onder de wet van 1878 ‘voor het leven’ waren benoemd, worden niet opnieuw getoetst. Ook is er een overgangsregeling voor tolken en vertalers die in het Kwaliteitsregister tolken en vertalers (de voorloper van het wettelijke register) waren opgenomen. De rechtzoekenden die tolk- of vertaalbijstand ontvangen, kunnen er dus niet zonder meer op aan dat een tolk of vertaler inderdaad over alle benodigde competenties beschikt. Daar komt bij dat de taal- en cultuurtoetsen, aan de hand waarvan moet worden getoetst of de tolk of vertaler aan de eisen voldoet, nog in ontwikkeling zijn. De sector kampt met een zeer beperkt opleidingsaanbod.⁶

De wet heeft dus, zoals was te verwachten, niet in één klap een eind gemaakt aan alle problemen, maar draagt wel stukje bij beetje bij aan de verbetering van de kwaliteit van de tolkenbijstand.⁷

Kritiek

Onder tolken en vertalers⁸ wordt veel geklaagd. De tarieven zijn naar hun mening te laag, het aanbod van werk is onzeker, de wachttijden zijn lang. Er wordt steeds vaker gebruikgemaakt van vertaalbureaus en andere intermediairs, hetgeen afbreuk doet aan het zelfstandig karakter van het ‘vrije beroep’. Uit een enquête onder tolken en vertalers uit het Kwaliteitsregister tolken en vertalers uit 2007 komt naar voren dat de meeste tolken meer uren willen werken

³ Wet van 11 oktober 2007, houdende regels inzake de beëdiging van tolken en vertalers en de kwaliteit en de integriteit van beëdigde tolken en vertalers, *Stb.* 2007, 375.

⁴ De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, het Openbaar Ministerie, de Immigratie- en Naturalisatiedienst, de politie en de Koninklijke Marechaussee.

⁵ De wettelijk competenties voor beëdigde tolken en vertalers betreffen de attitude, de integriteit, de taalvaardigheid zowel in de brontaal als in de doeltaal; de kennis van de cultuur van het land of gebied van zowel de brontaal als de doeltaal; de tolkvaardigheid voor de tolk; en vertaalvaardigheid voor de vertaler.

⁶ Uitgebreid over deze problematiek: R. van Deemter (2009), *Op weg naar een beoordelingskader ten behoeve van de Raad voor Rechtsbijstand te 's-Hertogenbosch*, te raadplegen via <http://www.bureaubtv.nl>.

⁷ Zie ook: N. Doornbos (2008) De regulering van de kwaliteit van tolken en vertalers: een rechtssociologische analyse, *NJB*, jrg. 83, p. 1219-1223.

⁸ Circa 60 procent van de tolken en vertalers doet beide taken. F.A. Felsö-Leffelaar, B. Baarsma, M. Gerritsen & J.D.E.W. Mulder (2007), *Tolken in het publiek domein*, te raadplegen via www.seo.nl, p. 141-142.

dan zij daadwerkelijk doen; een minderheid is tevreden met het aantal uren dat zij werken.⁹ Ook is ruim 40 % van mening dat het kwaliteitsbeleid onvoldoende is, waarbij moet worden aangetekend dat deze enquête werd afgenomen voor de invoering van de Wet beëdigde tolken en vertalers.¹⁰ Over de tarieven en het aanbod van werk wil ik het hier echter niet hebben, aangezien leden van de rechterlijke macht daar geen directe bemoeienis mee hebben. Hier wil ik drie kwesties bespreken die betrekking hebben op de wijze waarop juristen, politieagenten of ambtenaren tijdens rechtszaken, politieverhoren of asielgehoren omgaan met tolken. Klachten hierover uiten tolken en vertalers vaak verholten, onder elkaar, alsof zij zich er bij voorbaat bij neerleggen dat zij geen invloed op de gang van zaken kunnen uitoefenen. Ik bespreek drie thema's die op het congres in Antwerpen aan de orde kwamen en die ook voor de Nederlandse situatie relevant zijn.

Simultaan of consecutief?

Bij de berechting van de verdachten van de terroristische aanslag in 2004 op verschillende treinen in Madrid was de Spaanse justitie er alles aan gelegen om het proces op rolletjes te laten verlopen. Er werd daarom voor het eerst in Spanje gebruik gemaakt van simultane vertaling door zeer goed gekwalificeerde tolken in geluidscabines. Toch ging er iets mis met het geluidssysteem: bij het vertalen van de uitlatingen van de verdachten voor de rechters en het publiek, hoorden de tolken en de verdachten zichzelf via de koptelefoon terug. Dit probleem sleepte zich voort tijdens het drie maanden durende megaproces, dat integraal via de media werd uitgezonden. Het leidde er onder meer toe dat tolken de uitlatingen van de verdachten met enige vertraging (min of meer consecutief, d.w.z. nadat de spreker is uitgesproken) gingen vertalen. De rechters ergerden zich hieraan en hielden de tolken verantwoordelijk voor de geluidsproblemen. Zo merkte een rechter die de vertaling niet snel genoeg vond gaan bijvoorbeeld op dat de 'tolken niet erg geïnspireerd waren die dag'. Ook merkte hij cynisch op: 'By the way, de vertaling is simultaan, niet consecutief'. Tolken werden soms als 'vertaalmachines' aangeduid. Dan werd bijvoorbeeld tegen een getuige gezegd: 'We sluiten u aan op het vertaalsysteem'. Op een zeker moment liepen de spanningen tussen de rechtbank en de tolken zo hoog op dat de tolken bij de voorzitter van het rechtscollege op het matje moesten komen. Het geluidsprobleem werd verholpen en de voorzitter heeft nadien (buiten het oog van de camera's) zijn excuses aan de tolken aangeboden.¹¹

Het tolken in de Nederlandse rechtszalen wordt door rechters, officieren en advocaten ten onrechte ook wel eens aangeduid als simultaan tolken. Bij een simultane vertaling vertaalt een tolk terwijl de spreker nog aan het woord is. Het zijn doorgaans congres tolken die deze werkwijze toepassen, waarbij zij in geluidsdichte cabines zitten met koptelefoon en geluidsapparatuur. Het 'fluistertolken' dat in de Nederlandse rechtszalen wordt toegepast kan hooguit als 'semi-simultaan' tolken worden aangeduid.¹² Het komt soms voor dat bepaalde onderdelen van de zitting zelfs in het geheel niet worden vertaald voor de verdachte. Zo blijft het pleidooi van de raadsman wel eens onvertaald, waarschijnlijk omdat de tolk de inhoud daarvan bij de verdachte als bekend veronderstelt. Van Duijn & Van den Reijen wijzen op een probleem dat ik ook in observaties van asielgehoren en straf- en vreemdelingenrechtzittingen heb opgemerkt, namelijk dat juristen in het algemeen en advocaten in het bijzonder in hun

⁹ Idem, p. 146.

¹⁰ Idem, p. 155.

¹¹ A. Martin & J.M. Ortega Herráez (2009), Nuremberg in Madrid: provision of interpreting services during the Madrid train bomb trial, paper gepresenteerd voor het EULITA-congres op 26 november 2009 te Antwerpen.

¹² A. van Duijn & M.K.J.G. van den Reijen (2001), *De juiste tolk op de juiste plaats? Onderzoek naar tolken in de strafrechtspleging*.

tempo van spreken en in hun woordkeuze weinig rekening houden met de tussenkomst van de tolk en het begripsniveau van de rechtzoekende. Begrippen als ‘schorsende werking’, ‘limitatieve beoordelingsgronden’, ‘voornemenprocedure’, ‘voorwaardelijk opzet’ en ‘pakezelcriteria’ zijn niet alleen lastig te vertalen termen, er bestaat soms gewoonweg geen equivalent voor zo’n term in de vreemde taal. Dat geldt ook voor sommige abstracte, niet specifiek juridische termen als ‘provincie’, ‘orgaan’, ‘belangenbehartiger’, ‘seksuele geaardheid’, et cetera.¹³

Het juridisch jargon ter zitting is meestal niet aan de rechtzoekenden besteed, waardoor tolken gaan improviseren: sommigen stoppen met vertalen, anderen blijven strikt vertalen wat gezegd wordt ook al is het duidelijk dat zij op onbegrip stuiten, en weer anderen kiezen ervoor om eigenhandig de uitleg wat te vereenvoudigen. De rechter luistert op dat moment naar de officier van justitie of de advocaat, bladert in het dossier of denkt na, maar houdt zich doorgaans niet bezig met de vraag hoe de communicatie tussen tolk en verdachte verloopt. Bij een vreemdelingenzaak die ik op de rechtbank Amsterdam bijwoonde stuitte ik op een tolk Engels die steevast alles vertaalde wat ter zitting werd gezegd. Zij vertaalde echter voor een laagopgeleide vrouw, die blijkens haar gelaatsuitdrukkingen weinig begreep van wat er gezegd werd. Na afloop vertelde de tolk mij dat zij er dit keer voor had gekozen om alles te vertalen, maar dat ze in dergelijke situaties ook wel eens hele passages achterwege laat met de mededeling ‘dit is niet belangrijk voor uw zaak’ of ‘het gaat niet specifiek over u’. Doordat de juridische procesdeelnemers met elkaar in gesprek zijn en dat gesprek bij voorkeur op hun eigen niveau voeren, laten zij het aan de tolk over of, en zo ja hoe, er verduidelijking wordt gegeven aan degene die de tolkbijstand ontvangt.

De tolk heeft in de rechtbank een ondergeschikte rol: hij is wel aanwezig, maar wordt geacht zo min mogelijk van zich te laten horen. Het wordt hem bovendien niet altijd in dank afgenomen als hij interfereert en zo de routine van de rechtbankzitting doorbreekt. Soms heeft een tolk daar echter wel reden toe, bijvoorbeeld als hij merkt (zoals in bovenstaand geval) dat de verdachte of vreemdeling onvoldoende begripsniveau heeft om de conversatie te kunnen volgen, een ander dialect spreekt of de taal waarin wordt getolkt op slechts een zeer elementair niveau beheerst. Tolken stellen dit soort problemen niet altijd aan de orde, omdat zij (niet geheel ten onrechte) vermoeden dat dat tot irritatie leidt.

In een strafzaak die ik op de rechtbank Utrecht bijwoonde protesteerde de tolk toen haar werd verzocht ‘simultaan’ te tolken op het moment dat de officier van justitie zijn requisitoir begon. De tolk, die duidelijk gewend was onder betere omstandigheden te werken, maakte bezwaar omdat simultaan vertalen zonder geluidsapparatuur naar haar mening niet goed te doen was. Zij maakte duidelijk dat zij onder de huidige omstandigheden niet kon instaan voor de kwaliteit van de vertaling. De rechter zegde toe langzaam te zullen spreken en af en toe pauzes in te lassen. De rechter hield zich daar uitstekend aan, maar de officier van justitie ratelde er vervolgens lustig op los en de advocaat was onnavolgbaar in zijn pleidooi. De professionaliteit van de tolk werd hierna gedurende verschillende fases van de zitting door zowel de officier als de advocaat in twijfel getrokken, bijvoorbeeld door de opmerking: ‘Tja.. als u geen kwaliteit kunt garanderen...’ Een dergelijke opmerking getuigt mijns inziens van een grote miskenning van de rol van tolken. In een rechtbanksetting is een zuivere simultaan vertaling alleen al niet mogelijk omdat er meerdere sprekers zijn die fysiek ver van de tolk af zitten. Als de procesdeelnemers dan bovendien in hun spreektempo en woordkeuze geen rekening houden met de tussenkomst van de tolk, doet dit inderdaad afbreuk aan de volledigheid en de kwaliteit van de vertaling. Voor de tolk in kwestie was dit een ‘eens maar nooit meer ervaring’. Dat was jammer, want dit betrof nu juist een goed gekwalificeerde tolk met een professionele houding.

¹³ Doornbos, 2006, a.w., p. 260-263; Van Duijn & Van den Reijen, a.w., p. 18.

Wie bewaakt de kwaliteit van de tolk?

Tijdens het congres werd een uitspraak van een Deense rechter aangehaald, aan wie gevraagd was hoe hij kon nagaan of de tolk goed werk leverde. Hij zei: ‘Er gaat iets mis als ik niet de antwoorden krijg die ik had verwacht’. Deze uitspraak zou ook heel goed van een Nederlandse rechter afkomstig kunnen zijn geweest. Ik kom hier later op terug.

Het moge duidelijk zijn dat de inwerkingtreding van de Wet beëdigde tolken en vertalers niet betekent dat rechters (officieren van justitie, politieagenten, IND-ambtenaren, advocaten idem dito) achterover kunnen leunen en kunnen denken dat het met de kwaliteit van de tolkdiensten wel goed zit. Zoals bij bespreking van de wet al bleek, biedt een vermelding in het register nog geen garantie dat een tolk aan alle kwaliteitseisen voldoet en zijn er, omgekeerd, nog veel competente tolken die niet kunnen worden ingeschreven omdat in hun talen nog geen taal- en cultuurtoetsen voorhanden zijn. Bovendien kan elke concrete interactie tolken voor moeilijke situaties plaatsen, waardoor de kwaliteit van de geleverde tolkenbijstand onder druk staat. Wie is in dat geval verantwoordelijk voor de communicatie met de verdachte of vreemdeling? De verantwoordelijkheid voor het opzetten en instandhouden van een systeem van kosteloze tolkenbijstand voor verdachten in strafzaken berust bij de overheid. De overheid dient erop toe te zien dat de tolkenbijstand in het algemeen ‘practical and effective’ is.¹⁴ De Nederlandse overheid heeft deze taak uitgebreid tot het vreemdelingenrecht.

In concrete rechtszaken is echter de zittingsrechter verantwoordelijk. Het EHRM heeft dit benadrukt in de zaak *Cuscani tegen het Verenigd Koninkrijk*.¹⁵ Deze zaak draaide om de Italiaanse, voormalige eigenaar van ‘The Godfather restaurant’ in Newcastle upon Tyne, die slechts gebrekkig Engels sprak. Hoewel de rechter kort voor de zitting op de hoogte was gebracht van de gebrekkige taalbeheersing en het feit dat Cuscani zonder tolk het proces niet goed zou kunnen volgen, stemde hij er mee in dat de communicatie via de broer van Cuscani zou verlopen. Cuscani’s advocaat had hierop aangedrongen. Na afloop bleek de broer niets te hebben vertaald. Volgens het EHRM rustte op de rechter de plicht om zich ervan te overtuigen dat Cuscani aan het proces kon deelnemen. Het Hof rekent het de rechtbank aan dat hij geen overleg heeft gehad met Cuscani en heeft vertrouwd op de broer van Cuscani zonder zijn taalvaardigheden te testen. Hoewel het optreden van de verdediging vooral een zaak is tussen de verdachte en zijn raadsman is de zittingsrechter uiteindelijk verantwoordelijk voor eerbiediging van het recht op een eerlijk proces:

‘(...) However, the ultimate guardian of the fairness of the proceedings was the trial judge who had been clearly apprised of the real difficulties which the absence of interpretation might create for the applicant. It further observes that the domestic courts have already taken the view that in circumstances such as those in the instant case, judges are required to treat an accused’s interest with “scrupulous care”.’

In een concrete strafzaak zal de zittingsrechter dus steeds zelf moeten beoordelen of tolkenbijstand nodig is en zo ja, of die van voldoende kwaliteit geacht kan worden. De rechter is bovendien verantwoordelijk voor een effectieve communicatie tussen de rechtzoekende en de tolk. Dit vergt een actief optreden van de rechter. Vraagtekens plaatsen indien de verdachte of vreemdeling niet de geijkte antwoorden op de gebruikelijke vragen geeft, is belangrijk,

¹⁴ EHRM 19 december 1989, A168 (Kamasinski tegen Oostenrijk); zie ook EHRM 13 mei 1980, A37 (Artico tegen Italië). Uitgebreid hierover: Commissie Kwaliteitseisen Tolken en Vertalers, *Praktisch en effectief*, 2005 (<www.justitie.nl/onderwerpen> zie ‘tolken en vertalers’).

¹⁵ EHRM 24 september 2002, application nr. 00032771/96 (Cuscani tegen Verenigd Koninkrijk).

maar niet voldoende. Datzelfde geldt voor de hierboven aangehaalde zaak van de tolk die aangaf niet ‘simultaan’ te kunnen vertalen in een rechtbanksetting. De rechter had in deze zaak de officier van justitie en de advocaat tot een rustiger tempo kunnen manen, zodat de tolk haar werk goed had kunnen doen.

Meer in het algemeen is het van belang dat de rechter als ‘ultimate guardian’ de communicatie tussen tolk en de rechtzoekende in de gaten houdt en tijdens de zitting verifieert (niet alleen bij de tolk, maar juist ook bij de rechtzoekende) of de rechtzoekende de communicatie ter zitting goed kan volgen. De rechter kan weliswaar meestal niet de taalvaardigheid van de tolk controleren, maar wel of sprake is van een professionele houding, of hij alle uitingen vertaalt en of de overige procesdeelnemers voldoende rekening houden met de tussenkomst van de tolk.

Meertaligheid

Een interessante bijdrage op het congres was van Katrijn Maryns, een Vlaamse onderzoekster aan de letterenfaculteit van Gent. Zij wees op de ‘*ideology of monolinguality*’,¹⁶ een probleem waar veel migranten en asielzoekers uit niet-westerse landen, in het bijzonder West-Afrikaanse landen op stuiten, namelijk dat westerse ondervragers van asielzoekers stilzwijgend uitgaan van een concept van eentaligheid, terwijl migranten en asielzoekers uit die landen juist vaak meerdere variaties van het Engels of Frans en daarnaast talen zoals het Krio spreken. Op de markt spreken zij een andere taal(variant) dan thuis, op school, op het werk of in officiële gespreksituaties. Soms hebben ze voor hun komst naar Europa nog enkele jaren in een ander land gewoond, waar ze ook weer verschillende talen en dialecten hebben gesproken. Zij beheersen echter geen van deze talen volledig. Sterker uitgedrukt: zij beheersen deze talen vrijwel altijd gebrekkig, behalve in situaties waarin zij deze gewend zijn te gebruiken. Volgens Maryns wordt dit probleem onvoldoende onderkend bij asielgehoren. Automatisch wordt aangenomen dat asielzoekers zich het beste kunnen uitdrukken in hun moedertaal, terwijl lang niet altijd duidelijk is wat hun moedertaal precies is (doorgaans: de taal die in het gezin wordt gesproken, maar ook dat is lang niet altijd eenduidig). Een asielgehoor is bovendien een officiële gespreksituatie, waarvoor wellicht voor sommige asielzoekers een officiële taal van het land betere mogelijkheden biedt om zich uit te drukken dan de ‘moedertaal’.

In mijn observaties van asielgehoren¹⁷ heb ik, net als Maryns in de Vlaamse procedure, veelvuldig taalproblemen aangetroffen (in een kwart van de zaken). Meestal werden deze veroorzaakt doordat de tolk en de asielzoeker verschillende dialecten spraken of doordat de tolk de standaardvariant van de taal sprak en de asielzoeker een specifiek dialect of een aanverwante taal. Waar Maryns bovendien op wijst is dat asielzoekers binnen hun taal vaak switchen van de ene naar de andere taalvariant en hun taal dus vermengen met allerlei termen en uitdrukkingen uit verschillende taalvarianten. Men kan zich voorstellen dat dit voor tolken soms zeer lastig kan zijn, te meer daar zij doorgaans zijn opgeleid in het Brits-Engels of het continentale Frans waarmee wij vertrouwd zijn.

In de Nederlandse asielprocedure is geregeld dat de gehoren moeten worden afgenomen in een taal waarvan ‘redelijkerwijze kan worden aangenomen dat de aanvrager die kan verstaan’ (art. 38 Vw 2000). Daaruit blijkt dat de verstaanbaarheid als criterium is genomen (de passieve taalbeheersing) en niet de uitdrukkingsvaardigheden van de asielzoeker (de actieve taalbeheersing). In de Vreemdelingencirculaire is vervolgens uitgewerkt welke talen de

¹⁶ K. Maryns (2005), *Monolingual language ideologies and code choice in the Belgian asylum procedure*, *Language & Communication* (25), p. 299-314. K. Maryns (2010), ‘Multilingualism in legal settings.’ In: M. Martin-Jones, A. Blackedge and A. Creese (Eds.), *Routledge Handbook of Multilingualism*. London: Routledge (in press).

¹⁷ Zie noot 3.

asielzoeker 'geacht wordt te verstaan' (eveneens passief). In de opsporingsfase van strafzaken geldt dat 'de verdachte bij het (eerste) politieverhoor wordt toegesproken in een taal die hij begrijpt' (wederom passief). Als wordt vastgesteld dat de verdachte het Nederlands (onvoldoende) beheerst, dient vervolgens een tolk te worden ingeschakeld in een taal die hij wel voldoende beheerst, aldus de *Aanwijzing bijstand van tolken en vertalers in het opsporingsonderzoek in strafzaken*. Dat laatste suggereert een actieve taalbeheersing. Ook is geregeld dat gedurende het gehele opsporingsonderzoek de verdachte in beginsel in die taal wordt gehoord. De keuze voor de taal van het gehoor/verhoor is enerzijds cruciaal, omdat een goede keuze voorkomt dat eventuele taalproblemen zich gedurende de hele vreemdelingrechtelijke of strafrechtelijke procedure voortslepen. Anderzijds is die keuze betrekkelijk, omdat de ondervrager er rekening mee dient te houden dat de ondervraagde meerdere talen gebrekkig beheerst.

Die eventuele meertaligheid is des te meer van belang aangezien taal, in elk geval in de asielprocedure, niet slechts een medium is, maar ook dient om de betrouwbaarheid van verklaringen te testen. Asielzoekers die immers tegen de verwachting van ambtenaren (of rechters) een bepaalde taal niet blijken te spreken, roepen daarmee de schijn op dat zij niet de waarheid spreken over hun afkomst en worden wellicht onderworpen aan een taalanalyse. Ook roept het vragen op als zij na het eerste gehoor zeggen dat zij bij nader inzien toch liever in een andere taal worden gehoord. Asielzoekers die bij aanvang van de procedure zeggen een mondje Engels of Arabisch te spreken, realiseren zich vaak niet dat hun woorden op een goudschaaltje worden gewogen. Bij de vraag welke taal of talen zij spreken, dient dan ook voor de betrokkene duidelijk te zijn dat het gaat om een taal waarin zij door een ambtenaar van de IND zullen worden geïnterviewd, een formele gesprekssituatie dus. De rechtbank borduurt in de regel voort op de keuze voor de taal die de IND of de politie in een eerder stadium heeft gemaakt en kan dan voor dezelfde problemen (een verkeerde taalkeuze, gebrekkige taalvaardigheid als gevolg van meertaligheid) worden gesteld.

Tot slot

Bij het werk van tolken en vertalers komt vaak meer kijken dan juristen denken. Tolken en vertalers voelen zich daardoor vaak weinig gewaardeerd en onbegrepen. Het zou goed zijn als de SSR in haar opleidingsaanbod aandacht zou geven aan het werken met tolken. Een cursus met die strekking is in het verleden slechts één keer gegeven en is toen een vroegtijdige dood gestorven. Het is echter van belang dat tolken in de gelegenheid worden gesteld hun werk goed te doen, omdat het recht per definitie talig is en taal in het recht bovendien meer is dan een communicatiemiddel.

Dr. N. Doornbos is Universitair docent Rechtssociologie aan de Universiteit van Amsterdam.